

Brinke, W. ten, *Land in zee. De watergeschiedenis van Nederland* (De wetenschappelijke bibliotheek van natuurwetenschap en techniek; Diemen: Veen Magazines, 2007, x + 350 blz., €39,95, ISBN 978 90 8571 073 8).

Dat de geschiedenis van Nederland in belangrijke mate een watergeschiedenis is mag als het intrappen van een open deur klinken. Toch wordt dat zelfs in kringen van historici lang niet altijd voldoende beseft. Het blijft een merkwaardige relatie die de Nederlander met het water onderhoudt. Aan de ene kant is het doemdenken dat Nederland aan de golven ten prooi zal vallen van alle tijden, zoals nu ook weer in de discussie over de gevolgen van de klimaatverandering; aan de andere kant wordt er uit kortzichtigheid of economisch gewin zo onverschillig gehandeld dat de Nederlander het onheil over zichzelf lijkt af te roepen. Op veel plekken zijn de sporen van de moeizame omgang met het water nog zo duidelijk te zien, dat die roekeloosheid maar moeilijk te begrijpen valt.

Het deed me dan ook deugd dat Wilfried ten Brinke in zijn boek over de watergeschiedenis van Nederland veel aandacht heeft voor de tussen Rotterdam en Gouda gelegen Schielandse Hoge Zeedijk en wat zich daar zoal afspeelde. Nu wordt op dit laagste punt van Nederland, waar de daken van de huizen tot de kruin van de dijk reiken, weer lustig aan Vinexwijken gebouwd, terwijl in 1953 slechts op het nippertje werd voorkomen dat heel Holland overstroomde. Nergens beter dan bij deze smalle, fragiele dijk langs de Hollandse IJssel, die zakt waar je bijstaat, wordt de Nederlandse omgang met het water gesymboliseerd. Die plek zou eigenlijk bekend moeten zijn bij elke geschiedenisstudent die het ware Nederlands verleden wil doorgronden en elke ambtenaar of politicus die iets met het waterbeleid en de ruimtelijke ordening van doen heeft. Kennis van de waterstaatsgeschiedenis zou eigenlijk voor veel meer Nederlanders verplichte kost moeten zijn. Want het blijft een vreemd verschijnsel: de talloze watersnoodrampen in al die eeuwen die zoveel slachtoffers eisten, het gigantisch verlies aan land en de enorme inspanningen die steeds weer zijn verricht om de gevaren te bedwingen en te voorkomen – het zit niet, of althans onvoldoende, in het collectieve geheugen gegrift.

Ten Brinke schreef een aardige introductie op de waterstaatsgeschiedenis. Hij begint in het pleistoceen en holoceen met de oervormen van het landschap en beschrijft hoe de eerste bewoners van deze streken overleefden in het zompige moeras. Hij vertelt hoe de Romeinen al ingrepen in de waterstaat, over de ontginning van de veengebieden in de Middeleeuwen, over de droogmakerijen, de inspanningen om de rivieren in toom te houden en natuurlijk grote werken als de afsluiting van de Zuiderzee en de Deltawerken. Tot slot gaat hij in op de vraag in welke mate de veronderstelde klimaatverandering Nederland in de toekomst gaat bedreigen.

Ten Brinke stelde zich ten doel de kennis samen te brengen die de afgelopen jaren in 'uitstekende boeken en artikelen' is geschreven. Die poging kan, hoewel hij niet alle recente literatuur heeft doorgespit, tamelijk geslaagd worden genoemd. Degenen die met de waterstaatsgeschiedenis bekend zijn,

zullen weinig of niets nieuws in *Land in zee* aantreffen en ook wel wat onderwerpen missen. Wie, zoals schrijver dezes, er zelf veel over publiceert ziet zijn boeken of delen daaruit keurig samengevat en komt zinnen tegen die wel erg veel lijken op de uit de eigen pen gevloeide woorden; zelfs de meeste afbeeldingen zijn uit eerdere boeken bekend, met uitzondering van de kiekjes van Ten Brinke, die in dit rommelige en lelijk vormgegeven boek meestal beter achterwege hadden kunnen blijven.

Hier en daar maakt Ten Brinke wel merkwaardige uitglijders. Hoe komt hij erbij dat er na de watersnoodramp van 1953 een parlementaire enquête is geweest? De politici reageerden juist uitermate laks op de vraag hoe het allemaal had kunnen gebeuren; dat er geen goed onderzoek heeft plaatsgevonden kan juist als falen van de parlementaire democratie worden aangemerkt. Waar je ook tegen moet kunnen is het toontje waarmee Ten Brinke schrijft (ik hoop althans voor hem dat het niet de (eind)redacteur is geweest die in opdracht van de uitgever het boek heeft 'opgeleukt'). Zinnen als 'Beneden deze rivieren schijnt het gezellig te zijn. Men geniet van het leven, houdt van feesten en gaat eens per jaar helemaal 'uit zijn dak', want dan is het carnaval' zijn volstrekt overbodig en doet de tenen van 'de lezer' krommen. Bij een onderwerp als dit, waarover zoveel boeiends en schokkends is te vertellen, hoeft 'de lezer' echt niet op schoot. Al met al kan men voor een goede introductie nog steeds het beste bij het standaardwerk *Leefbaar laagland* van Gerard van de Ven (redactie) terecht, een boek waarop Ten Brinke sterk leunde. Dat geeft voor dezelfde prijs veel meer, degelijker en betere informatie.

Willem van der Ham

Stanglin, K. D., *Arminius on the Assurance of Salvation. The Context, Roots, and Shape of the Leiden Debate, 1603-1609* (Brill's series in church history 27; Leiden, Boston: Brill, 2007, xviii + 285 blz., €99,-, ISBN 978 90 04 15608 1).

Deze studie, verschenen in de prestigieuze *Brill's series in church history*, heeft de heilsleer van Jacobus Arminius (ca. 1559-1609) tot onderwerp. Deze Leidse hoogleraar in de theologie, bekend door de 'arminiaanse twisten', is een van de meest misverstane en verwaarloosde figuren uit de geschiedenis van het christendom. Ofschoon hij in zijn tijd gold als een gedegen godgeleerde en zijn werken goed toegankelijk zijn, heeft hij niet de aandacht van latere wetenschappers gekregen die hij verdient. Of men zette hem neer als een bedrieglijke ketter, of men annexeerde hem als voorloper van latere verlichte denkers. Steeds stonden zijn opvattingen over de predestinatieleer centraal, zonder dat aandacht gegeven werd aan de context hiervan. Dat Arminius' visie op de voorbeschikking nauw samenhangt met zijn gedachten over de heilszekerheid, kwam tot dusverre nauwelijks aan de orde. Geleid door eigen vooringenomenheden hebben voor- en tegenstanders van Arminius' theologie een vertekend beeld gegeven van deze reformatorische denker. De auteur van deze studie wil dit beeld corrigeren door terug te gaan naar de 'historische Arminius' in een 'technische monografie', volledig gewijd aan zijn leerstellingen over heilszekerheid. Deze opvattingen worden geanalyseerd in hun historische context, om na te gaan in hoeverre deze passen in de theologie van zijn tijdgenoten. Op welke bronnen gaat Arminius terug, wat veroorzaakte precies de controversen met zijn collegae, wat ligt aan zijn protest tegen de gangbare leer ten grondslag?

Deze studie bestaat, na een inleiding, uit drie delen. In het eerste deel wordt de achtergrond van het arminiaanse debat geanalyseerd. Het eerste hoofdstuk bevat een schets van Arminius' algemene context, het tweede is toegespitst op de academische setting in Leiden. Voor een juist verstaan van Arminius' heilsleer is kennis van de aard en het auteurschap van de disputaties onontbeerlijk, alsmede van de aard en het gebruik van het aristotelische causaliteitsbegrip in de discussies over het heil.

Het tweede deel, over de ontologie van het heil, bevat twee hoofdstukken over Arminius' heilsleer. In het eerste wordt overtuigend aangetoond dat hij steeds heeft benadrukt dat predestinatie de grondslag is van zowel het heil als de heilszekerheid, en dat het pastorale doel van predestinatie het verschaffen van heilszekerheid is. In het tweede hoofdstuk over heiliging, volmaking en afvalligheid wordt de discussie over Arminius' heilsleer in relatie tot de christelijke levenspraktijk geanalyseerd.

Het derde deel gaat over de epistemologie van het heil. Hierin wordt het centrale probleem van deze studie behandeld, namelijk hoe iemand kan weten of hij behouden is en de graad van zekerheid waarmee dit kan worden geweten. Het eerste hoofdstuk gaat over wat Arminius noemde 'de twee vurige pijlen van Satan': wanhoop en zekerheid. Waar de predestinatie als onvoorwaardelijk wordt opgevat (dus zonder tussenkomst van de mens) kan dit leiden